

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա. Ի. Ե. Տ. Ա. Բ. Ե. Բ.

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ԱԶԳԱՅԻՆՔ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԵԱՆՅ ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ

ղգային երկաթաուղիների
պատուհները այնչափ առատ,
եւ միանգամայն այնչափ դառն
ու վնասակար են որ ամէն տես-
նող կրնայ գիւրաւ հասկընալ թէ
ինչ անիծեալ ծառ է այն պտուղ-
ները տուողը, ինչ թշուառ երկիր է
այնպիսի ծառեր բուսցընողը:

Ոսկերեքան հայրապետը Սողոմ Գո-
մոր քաղաքներուն ողբալի կործանմանը վրայ
խօսելով՝ կրթէ թէ «Այն կողմերը գնացող-
ները մինչեւ ցայժմ կտեսնեն ու կրկայեն
«որ բոյսերն ու ծառերն անգամ երկնատե-
«ղաց կրակին ու ծծմբին պատիժը իրենց
«վրայ կցուցընեն. վասն զի այն կողմի ծա-
«ռերուն պտուղները թէպէտ դրսէն գեղե-

«ցիկ կերեւան, բայց մէջն որ նայիս՝ մոխ-
«րով լեցուն ու փառած են»: Այնպէս են
ահա նաեւ աղգային երկաթաուղիների պը-
տուղները: Առջի բերանը, կամ թէ ոմանց
աչքին այնպէս կերեւնան որ իբր թէ գեղե-
ցիկ ու քաղցրահամ պտուղներ են. իրարու
դէմ յաղթութիւններ, իրարու հակառակ
քաջութիւններ, իրարու նախանձընդդէմ
դարձողութիւններ, մէկզմէկ քանդող պատե-
րաղմներ, մէկզմէկ խայտառակող կռիւներ,
մէկզմէկ յաղթահարող վիճաբանութիւններ
. . . բայց երբոր այն յաղթութեանց եւ կար-
ծեցեալ քաջութեանց խփուլիւնը նայիս,
կտեսնես որ փառութիւն, ունայնութիւն եւ
մոխիր է, իբրեւ թէ անիծեալ երկրի եւ անի-
ծեալ ծառերու անիծապարտ պտուղներ:

Քան լիցի մեզի Սողոմ Գոմորայ նմանցը-
նել մեր գրախտանման հայրենիքը, մեր պա-
տուական հին ազգը. մեր խօսքը ամէն ազգի
համար է, վասն զի ամէն ազգ ալ փոքր ի
շատէ երկպառակութեան դառն պտուղները
ունեցեր ու ճաշակեր է, ինչպէս որ ընդհա-
նուր հին եւ նոր պատմութենէն ալ կտես-
նեմք: Թէ որ Հայաստան երկպառակութեամբ
է որ տալին ու վրայ եղեր ու խոպանացեր է,
թէ որ Հայերը երկպառակութեամբ է որ
մէկմէկու տունը քանդեր ու աշխարհիս ամէն
կողմը ցրուեր են, — հապա Հրէաստանն ինչո՞վ
անապատ դարձաւ՝ եթէ ոչ երկպառակու-
թեամբ. Հրեաները ինչո՞վ բոլոր աշխարհք
ցրուեցան՝ եթէ ոչ երկպառակութեամբ.
«Կեսին ասեին, բարւոք է. — զամենայն ինչ
«բարւոք գործեաց սա. — Քրիստոսն յորժամ
«գայցէ, միթէ աւելի ինչ առնիցէ քան զոր
«սայս առնէ. — օրհնեալ որ գայ յանուն
«Տեառն, ովսաննա իբարձունս . . . Այլն ա-
«սեին. ոչ, այլ մոլորեցուցանէ զժողովուր-
«դն. միթէ ի՞նչալիքէ մարթ ինչ իցէ բա-
«րւոյ իմիւր լինել. — միթէ յիշխանացն հա-
«ւատաց որ ինա կամ իփարիսեցւոց, այլ այն
«խաժամուժ ամբոխ՝ որ ոչ գիտեն զօրէնս
«եւ նդովեալք են. — բարձ իմէնջ, բարձ ի
«մէնջ, եւ հան զգա իխաչ. — մահապարտ
«է, խաչեցի. — իխաչ հան, իխաչ հան
«զգա . . . » Լեհաստան ինչո՞վ խեղճացաւ,
Յունաստան ինչո՞վ քանդուեցաւ, Հռովմայե-
ցւոց հակայածեւ կայսերութիւնն ինչո՞վ կոր-
ծանեցաւ ու իւր աւերակներովը աշխարհիս
երեք մասը ծածկեց, եթէ ոչ երկպառակու-
թեամբ:

Աշխարհիս գետերը շատ են թէ երկպա-
ռակութեան վազցուցած արեան հեղեղները.
լեռներէն բխած աղբիւրները շատ են թէ
երկպառակութեան թափել տուած արտօնը-
ները: Եթէ աշխարհիս իրարու հակառակ
տարերացը միաբանութեամբն ու ներդաշ-
նակութեամբը ձեւացեր է տիեզերաց սքան-
չելի կազմութիւնը, նոցա մէջէն որ միաբա-
նութիւնը վերնայ եւ երկպառակութիւնը
տիրէ, ոչ ապաքէն սարսափելի կերպով կը
կործանի աշխարհս եւ կըսկտի եւ նորէն իւր
առաջին աներեւոյթ եւ անպատրաստ խառ-
նափնդոր վիճակը կդառնայ: Եւրամանք չէ
ուրեմն որ ազգի մը մէջ ալ երբ երկպառա-
կութիւնը տիրէ, այն ազգը կործանի, նուա-
զի, քայքայի, փճանայ, աշխարհիս երեսէն
վերնայ ոչնչանայ. վասն զի ուր որ միաբա-
նութիւն չկայ, այնտեղ է մահը, այնտեղ է

եւ ոչնչութիւնը՝ եթէ կարելի է որ Աստու-
ծոյ ստեղծած արարածները յոչնչութիւն
դառնան առանց իրեն ամենազօր հրամանին:

Ուր որ երկպառակութիւնը տիրէ, այնտեղ
աստուածաշուտութիւն ալ չմնար. — ուր եւ
Անւոյ հազար ու մէկ եկեղեցին: Ո՛ր քաղաքն
որ երկպառակութեամբ կկործանի, անոր ա-
ւերակներն անգամ չեն մնար, տեղն անգամ
չձանչցուիր. — արդեօք ուր տեղ էր Դուին,
ուր Հայկաշէն, Արտաշատ, Պերսեպոլիս ու
Մեմփիս: Ո՛ր տունն որ երկպառակութեան
ժանտախտն ընկնի, ջարդ ընէ, միթէ անոր
դռներն ու պատուհանները չեն փակուիր յա-
ւիտեան, միթէ անոր պարտէզն ու գաւիթ-
ները փշով ու տատակով չեն լցուիր, մա-
նաւանդ թէ պատերն ու քարերն ալ չեն կոր-
ծանիւր քայքայիր. «Եւ տուն բաժանեալ
յանձն՝ կործանի» (Դուկ. ԺԱ, 17):

Ապա ուրեմն երկպառակութեան պտուղ-
ներն են ընդհանրապէս կործանումն, քան-
դումն, մահ, ոչնչութիւն եւ ամենայն չա-
րիք. ինչպէս որ միաբանութեան պտուղներն
են կենդանութիւն եւ շինութիւն եւ ամե-
նայն բարիք: Բայց փոքր ինչ մասնաւորին ալ
իջնամք, տեսնեմք թէ ազգային երկպառա-
կութեանց սեպհական պտուղները որոնք են.
տեսնեմք այսպիսի երկպառակութեանց ան-
խորշելի հետեւանքները, ինչպէս որ տեսանք
անոնց գլխաւոր պատճառները:

Ազգի մը մէջ երբոր երկպառակութիւն-
ները կտիրեն ու կշատանան, ազգաշահ՝ բարի
եւ օգտակար գործողութիւնները թէ որ չեն
սկսած՝ հարկաւ կարգելուին, թէ որ առաջ
գնացեր են՝ հարկաւ կկտրուին, թէ որ վեր-
ջացեր են՝ հարկաւ կկործանին: Այս բանը
քիչ մը բացատրեմք:

ա) Եթէ գործ մը կայ ձեւացած, կազմուած,
վերջացած, կկործանի ըսինք. վասն զի աշ-
խարհիս բաները առ հասարակ սրճափ ալ
հաստատուն երեւանն՝ կարօտ են պահպա-
նութեան, նորոգութեան, ծաղկելու, առաջ
երթալու: Երբոր այն գործը շարունակողնե-
րուն մէջ երկպառակութիւն իյնայ, ինչպէս
կրնայ պահպանուիլ ու ծաղկիլ: Այս երկպա-
ռակութեան դէմ ոչ ընկերութիւն կգլխա-
նայ, ոչ դպրատուն, ոչ վանք, ոչ կառավա-
րութիւն, ոչ տէրութիւն. ընկերութեան
մէջ անձնական շահը միայն բաւական կլինի
երկպառակութիւն պատճառելու. դպրատան
մէջ՝ բարեկարգութեան չպահուիլը, վանքի
մէջ՝ վանականաց անկանոնութիւնը. կառա-
վարութեան մէջ՝ անիրաւութիւնն ու կա-

շառքը . տէրութեան մէջ՝ ապստամբութիւնն ու բռնակալութիւնը : Ասոնց ամենուն մէջ ալ շահ շահու գէտ կեղնէ , պատիւ պատուոյ գէտ , կարծիք կարծիքի գէտ , անիրաւութիւնը արդարութեան գէտ , — եւ երկու կբաժնէ մարդիկը . յետոյ այն երկուքն ալ կբաժնուին երկերկու իրարու հակառակ կողմեր , թերեւս անոնք ալ նորէն երկերկու բաժին , եւ վերջապէս ցիր ու ցան կլինին , ու իրենց գործը Բաբելոնի աշտարակին պէս առաջ կհասկատար կմնայ , յետոյ հիմնայատակ կբանդուի , տեղն ալ փնտռես՝ չես գտներ : Ո՛ւր են Հայաստանի բաղմադարեան տէրութիւնները , ո՛ւր են հարիւրաւոր միաբանակեաց վանքերը , ո՛ւր են բաղմամարդ քաղաքներն ու գեղերը : — Դոքա այնտեղ փնտռելու է՝ ուր որ չկայ երկպառակութիւն . եւ ո՛ւր արգեօք չէ մտած երկպառակութիւնը :

Թերեւս Հայաստանի եկեղեցւոյն մէջ : — Եկեղեցւոյն . . . հապա ինչ են այն ունիթուները , այն ջահկեցիները , այն դաղատացիները , այն քոլէճցիները , այն մխիթարեանները , այն լիբանանցիները , այն բողոքականները , այն լուսորականները , որ խումբ խումբ հայ ժողովուրդներ իրենց առջեւը ձգած՝ օտար փարախ կըբըշեն , ու հրաման չեն տար այն խեղճ ոչխարներուն որ մտնեն անգամ այն եկեղեցին՝ ուր որ թերեւս շատը ատենով մկրտուած են : Եւ միթէ այդ երկպառակիչներն ալ գտնէ իրենց մէջ միաբան են . . . Հապա ինչ են պօլսեցի ու գաղատացի քոլէճցիները , Վենետկոյ ու Վեննայի արքայները , արքայներուն մէջ ալ հայասերներն ու լատինասէրները , հնասէրներն ու նորասէրները , եւ այլն , եւ այլն :

Ապա ուրեմն բուն այն տեղն ալ , ուր որ երկպառակութեան հոտը անգամ պիտի չըգտնուէր , երկպառակութիւնը մեծ ջարդերէր է ու կընէ : Ուստի եւ ինչո՞ւ զարմանամք՝ թէ որ եկեղեցիէն դուրս եւս առաւել կոտորած ըրեր է , ու կընէ անպագար երկպառակութիւնը :

բ) Այն գործն որ առաջ երթալու համար ընկերական ուժի կարօտ է , երկպառակութեամբ հարկաւ ետ պիտի մնայ , պիտի խափանուի , պիտի աւրուի : Կառք մը որ մէկը առաջ քաշէ՝ միւսը ետեւ , ինչպէս կընայ առաջ երթալ . շէնք մը որ մէկը շինէ՝ մէկայլը քանգէ , երբ կընայ շինուիլ լմննալ . կանոնադրութիւն մը որ մէկը դնէ՝ միւսը արհամարհէ , ինչ ուժ կընայ ունենալ . ընկերական գործ մը որ մէկը կարգի դնէ՝ միւսը

տակնուլրայ ընէ , ինչ յաջողութիւն կընայ գտնել : Եւ միթէ ասոր համար չէ որ մեր ազգին մէջ ալ ատեն ատեն շատ գեղեցիկ գործեր սկսած են , բայց առաջ երթալ չեն կրցած , եւս եւ մօտ ժամանակներս . . . ձեմարան մը կբացուի — օրինակի համար — ամէնքը կուրախանան , փառք կուտան Աստուծոյ որ մեր ազգն ալ բարեկիրթ ազգաց կարգը անցնելու ճամբան մտաւ . ազգային ըստած լրագիրները իսկոյն կհռչակեն , ըսելով թէ « Ուրախութեամբ սրտի կծանուցանեմք որ . . . » Կանցնի վրան քանի մը տարի , քանի մը ամիս , քանի մը շաբաթ , կսկսի ամէն մարդ իրեն խելքին ու կրքին փչածին համեմատ՝ քաշըբշել այն ձեմարանին կամ գպրոցին անունը . մասնաւորի պակասութիւնը բոլորին վրայ կգնէ . մէկ անկարգ դիպուածէն՝ բոլոր ձեմարանը անկարգութեան մէջ է , կըսէ . ո՛ր եւ իցէ սկզբնաւորութեան դժուարութիւնները չմտածելով՝ իսկոյն այն ձեմարանէն ամենայն կատարելութիւն կպահանջէ : Այն ալ բաւական չէ . ամէն մարդ կսօթտուի ձեմարանին հիմը փորելու , ըսելով թէ « Ազգին օգուտ ընելէն աւելի՝ վնաս ընելու պէս կերեւնայ . — ինչէն . — վասն զի անոր վերատեսուչները այս ինչ աղային կամ ամիրային կամ քահանային խօսքովը կշարժին . իսկ ես իրաւամբ այն մարդիկներուն թշնամին կամ նախանձորդն եմ , չեմ ուզեր որ նոքա բանի մէջ գտնուին :

« Բայց նոքա ազգասէր մարդիկ են : »

— Ես եմ բուն ազգասէրն որ ազգին վնասակար ճանչցած ձեմարանիս կործանմանը կաշխատիմ :

« Ուրեմն առաջ կանգնէ օգտակար ճանչցած ձեմարանդ , յետոյ կործանէ վնասակար կարծածդ : »

— Փող չունիմ :

« Ահա քեզ ինձմէ այսքան փող . մնացածն ալ ուրիշներէն ժողովէ , բաց մէկ ձեմարան մը : »

— Ուրիշները ինձի փող չեն տար :

« Ինչո՞ւ համար չեն տար : »

— Անոր համար որ վրաս վստահութիւն չունին :

« Ատոր պատճառն ինչ է : »

— Որոշ չեմ գիտեր , բայց այս կարծիքը կընեմ՝ որ ինձի պէս իմաստնոց յարգը չեն ճանչնար :

« Գուցէ մեր ազգին վիճակին նայելով՝ չափազանց է գեռ քու իմաստութիւնդ : »

— Այնպէս կերեւնայ :

«Ուրեմն խորհուրդ կուտամ՝ քեզի որ քեզմէ տգէտներուն հետ բան չունենաս, գործ չբանաս. ապա թէ ոչ, նոքա ալ քու շինածդ կաւրեն, քու կանգնածդ կքանդեն, ինչպէս որ դուն ուրիշինը քանդելու կործանելու կաշխատիս: Ետ կեցիր սա ձեմարանին կործանմանը աշխատելէդ . . .»

Հազար ըսէ դուն այսպիսի խօսքեր. երկպառակութիւնն ու հակառակութիւնը տիրած տեղը՝ խօսք մտիկ ընելը ամօթ կհամարուի. մինչեւ որ ձեմարանը չփակուի, չքանդուի, հակառակորդներուն հանգստութիւն չկայ:

Այսպէս հասկընալու է նաեւ որ եւ իցէ ընկերութեան եւ ընկերական գործողութեան համար: Յանելու ելնողները քիչևոր, եւ բաւական եռանդուն, ապականելու վաղողները շատուոր, եւ աւելի եռանդուն, կանգնելու աշխատողները խոհեմ, անձնանուէր եւ բարեմիտ. կործանելու յարձրկողները յանգուզն, ինքնահաւան, շահասէր եւ նենգամիտ. տընկողները խնամոտ եւ յուսալից, ջրողները գթառատ եւ բարեսիրտ, իսկ խլողներն ու մէկդի նետողները նախանձոտ, ցած, կատաղի եւ անողորմ: Ո՞ր բոյսը, որ ծառը կրնայ այս կերպով արմատ ձգել ու աճիլ. որ շէնքը այսպէսով կրնայ ամրանալ ու հաստատուիլ:

գ) Երկպառակութեան եւ անմիաբանութեան այսպիսի պտուղները տեսնելէն ետեւ, միթէ զարմանք է որ շատ մարդիկ ալ եւ ոչ իսկ ձեռք զարնեն զանազան ազգաշահ գործերու, եւ հեռու կենան ամէն տեսակ ընկե-

րական ձեռնարկութենէ: Զարմանք է որ հարուստը՝ միայն իր եւ իրեններուն հանգըստութիւնը մտածէ, ու իր զաւակացը մեծագանձ ժառանգութիւն պատրաստելու տայ բոլոր խելքն ու միտքը: Զարմանք է որ քահանան իրեն եւ իրեններուն միայն ապրուստը նայի, եւ հովիւները զանախն միայն առածեն: Զարմանք է որ ազգին սեպհական հարստութիւնն ու բարիքը օտարները վայելեն, եւ խեղճ ազգը կկոցեալ աչօք կենայ նայի նոցա վայելքին ու իր խեղճութեանը վրայ:

Ուրիշ ինչեր կրնայ ըսել եւ գրել երկպառակութեան դառն պտուղներուն վրայ մէկ Հայ մը՝ որ Հայաստանի անցեալ եւ ներկայ խեղճութիւններուն տեղեակ է. իսկ մեք այսքանը բաւական համարիմք. ազգին փտտած վէրքերը շատ չքերեմք չբանամք, եւ զանոնք բժշկելու արհեստէն չհասկըցող մարդկանց առջեւ ընդունայն տեղը չկողկողիմք: Թերեւս գայ բարեյաջող ժամանակ, թերեւս գան ճարտար եւ խոհեմ բժիշկներ որ այդ վէրքերուն դեղ ընեն. թերեւս երկնքէն իջնան բարի հրեշտակներ, եւ բժշկեն նաեւ մեր ազգին վէրքերը. Աստուած տայ որ չըսեն նոքա նաեւ մեզի համար՝ ինչ որ ըսեր են ատենով ուրիշ մեծ ազգի մը համար թէ «Բժշկեցաք զԲաբելոն, եւ նա ոչ բժշկեցաւ. թողցուք զնա»: Մեք ջանամք դոնէ այնպիսի դեղեր ցուցնել յաջորդ յողուածներուն մէջ, որով այս ազգային վէրքերը քիչ մը թեթեւան, կամ գոնէ այնչափ չզայրանան՝ որչափ որ անշուշտ կվախցուի:

ԱՌԱԿՔ.

Ա Մ Ե Լ Ի Ե Ի Տ Ղ Ա Յ

Տըղայն առաւ ածելին,
Մատը կըտրեց ու Յըւաց.
Մայրը վազեց տըղուն քով,
Առաւ կոտրեց սըրդողած:
Էրիկն ըսաւ կընկանը.
«Ածելույն մեղքը ի՞նչ էր.

«Քման տարի է՝ իմ ձեռքս է,
«Ինձ մէկ վընաս մ՝ ըրած չէր:»
Այսպէս ուսման գիտութեան
Ի՞նչ է յանցանքն ո՞վ մարդիկ,
Երբոր դուք էք որ զանոնք
Չար վախճանի կըտանիք:

ԳՌԻԳՈՎ.